

Кузнєцова Н.Б.

УДК 330.101:316

ДЕСТИМУЛЮЮЧИЙ ВПЛИВ ДЕРЖАВНОГО ФІНАНСОВОГО МЕНЕДЖМЕНТУ НА СУЧАСНИЙ РОЗВИТОК НАУКОВО-ТЕХНІЧНОЇ ТА ОСВІТНЬОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ

Постановка проблеми. Занепад науки в Україні та зниження якості підготовки кваліфікованих кадрів у вищій освіті, а також відсутність політики, яка б реально пов'язувала цілі наукової, інвестиційної і структурної політики держави, спричинили регресивний характер технологічних змін у вітчизняній економіці, що проявилось у швидкій деградації її технологічної структури і суттєвому відставанні рівня розвитку сучасного виробництва від економічно розвинутих країн на 15-25 років. Адже загальновідомо, що сучасне переоснащення вітчизняної промисловості можливе лише на ґрунті прикладних наукових досліджень та науково-конструкторських розробок, а якісний рівень фундаментальних досліджень є вагомим критерієм глобальної конкурентоспроможності української держави у світових рейтингах. Та сучасна вітчизняна наука сьогодні неспроможна виконувати роль головного джерела економічного зростання країни через проблему хронічного недофінансування, що перетворює її, з одного боку, на витратну сферу власної економіки, а з іншого – на інтелектуального донора для інших країн з кращими умовами для наукової діяльності. Тому проблема недофінансування науково-освітньої сфери та нерационального розподілу державних коштів є однією з найгостріших на порядку денному у забезпеченні інноваційно-інтелектуального розвитку суспільства на засадах передових досягнень науки і техніки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Актуальність даної проблематики пояснює високу активність вітчизняних науковців у її дослідженні, серед яких варто відмітити Т. Ілляшенко, І. Радіонову, В. Андрущенко, Т. Боголіб, І. Каленюк, В. Куценко, О. Кукліна, В. Семиноженка, М. Гамана, М. Гейця, І. Ящишину та інших. Але питання побудови оптимальної фінансової моделі ефективного використання бюджетних коштів на розвиток науково-технічної та освітньої діяльності надалі залишається недостатньо обґрунтованим, а тому потребує подальшого вивчення.

Метою статті є визначення ролі державного фінансування розвитку науково-технічної та науково-освітньої сфер та обґрунтування основних ознак неефективності існуючого механізму державного фінансового менеджменту в управлінні наукою і освітою з метою його удосконалення.

Виклад основного матеріалу. Побудова «економіки знань» визначена як одна з п'яти ключових цілей Європейського союзу в Лісабонській стратегії, відповідно до якої передбачається фінансування науки в обсязі не менше 3 % від ВВП. В Україні ж загальний обсяг видатків на дослідження і розробки у ВВП впродовж 2000 – 2010 років зменшився з 1,16% до 0,9%. Крім того, фактичний обсяг бюджетного фінансування вітчизняної науки не відповідає встановленим законодавством нормам (1,7% ВВП), залишаючись на рівні 0,4 – 0,5 % ВВП, що є найнижчим показником серед усіх європейських держав. Так, у 2010 році з Державного бюджету на наукову і науково-технічну діяльність було виділено 0,43% ВВП, а в 2011 році ця частка фінансування ще більше скоротилась і склала 0,37%. Загалом, даний показник в Україні, є у 2–2,5 рази меншим, ніж у провідних країнах світу. Питомі витрати на наукові дослідження в розрахунку на одного науковця в нашій країні майже втричі менші, ніж у Росії, у 18 разів – ніж у Бразилії, в 34 – ніж у Південній Кореї і більше як у 70 разів – ніж у США [1, с. 171].

Поряд із зменшенням видатків, одночасно спостерігається збільшення кількості розпорядників бюджетних коштів. На сьогодні їх кількість сягнула 39 одиниць, головними серед яких є заклади Національної Академії наук України, відомчі заклади та заклади, підпорядковані Міністерству освіти і науки, молоді та спорту України. Загалом питома вага бюджетного фінансування тільки державних академії наук є достатньо вагомою і з 21,2% у 2005 році зросла до 65,6% у 2009-му. Та самих обсягів фінансування є недостатньо для забезпечення навіть мінімальних потреб цих структур, про що свідчить сформований у 2010 році дефіцит бюджетних коштів, що тільки для однієї НАН України склав майже 1,2 мільярди гривень, а у 2011 році змін у розмірах фінансування взагалі не відбулось і вони залишились на рівні минулого року. Також мізерними за обсягами є державні асигнування на наукові дослідження для Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України, які за відповідні періоди склали 7,2 та 8,1%. Такий нерівномірний розподіл бюджетних коштів обумовлюється існуючими пріоритетами фінансування напрямів наукових досліджень: лівова частка (біля 60%) фундаментальних досліджень здійснюється академічним сектором науки, тому і частка їх фінансування є більшою, натомість прикладні дослідження в основному фінансуються за рахунок власних коштів наукових організацій та коштів замовників, як вітчизняних, так і іноземних.

Згідно чинного законодавства в Україні державне асигнування в науку здійснюється за двома напрямками:

1) як базове фінансування (видатки на споживання) наукових організацій та установ на проведення фундаментальних досліджень за пріоритетними напрямками, визначеними державою, розвиток інфраструктури наукової і науково-технічної діяльності, підготовку наукових кадрів, збереження наукових об'єктів, що становлять національне надбання;

2) як програмно-цільове фінансування на виконання державних цільових наукових та науково-технічних програм (ДЦНТП), які спрямовані на реалізацію науково-технічних проектів в пріоритетних для країни галузях наукового знання.

Щодо програмно-цільового фінансування, то його фахівці вважають більш ефективним, так як дає можливість підвищити результативність наукових досліджень і розробок, стимулювати їх проведення і виробництво інноваційної продукції при одночасному забезпеченні ефективності використання бюджетних коштів, що є особливо актуальним для України в умовах обмеженості фінансових ресурсів. Його ефективність засвідчує досвід розвинутих країн світу: США, Канади, Японії, Південної Кореї, Німеччини, Франції, Фінляндії, де показник програмно-цільового фінансування науки досягає 50% у загальному обсязі державних видатків на науку. Нажаль в Україні, через щорічне зростання бюджетних видатків на покриття зовнішнього боргу країни та пріоритетність у фінансуванні інших напрямів, асигнування на розвиток науки, зокрема на реалізацію ДЦНТП, в тому числі і ті, які виконуються в межах міжнародного науково-технічного співробітництва, постійно скорочуються. Так, наприклад, у 2008 році за шістьма державними цільовими програмами, де передбачалася участь Міністерства освіти і науки України у виконанні 49 заходів із загальним обсягом фінансування 76,9 млн.грн., затверджено було лише 9,2 млн.грн. (11,7%), які Міністерством були спрямовані на виконання 26 заходів [2]. У 2009 році питома вага фінансування ДЦНТП склала 4%, а у порівнянні з 2008 роком фактичний обсяг їх фінансування скоротився більш як на 30% [3].

За даними звітів Рахункової палати України у 2010 році основними причинами неефективного фінансового менеджменту в управлінні науковими фінансами були: недоліки в плануванні або відсутність обґрунтованого прогнозування і планування; неефективне використання бюджетних коштів на підготовку спеціалістів, проведення науково-дослідних робіт та виконання держзамовлення, внаслідок чого неефективно витрачено було 1 млрд. 310,3 млн.грн. Крім того, великими є втрати державних коштів, пов'язаних саме з фінансуванням науково-дослідних робіт (78,9 млн.грн.) через невідповідність напрямів і тематик наукових досліджень сучасним потребам економіки, що вплинуло на зниження рівня їх упровадження [7]. Одночасно не профінансованими залишаються заходи з реалізації Державної цільової програми «Наука в університетах», якою, слід відмітити, передбачено створення правових, економічних і організаційних умов щодо інтеграції вищої освіти з наукою, утворення університетів дослідницького типу для підготовки висококваліфікованих фахівців та виконання конкурентоспроможних наукових розробок.

Загалом, за висновками щорічних аналітичних довідок аудиторів Рахункової палати України, у механізмі фінансування програмних заходів за рахунок бюджетних коштів мають місце наступні порушення, що є однією з головних причин занепаду науково-освітньої та науково-технічної сфери [4, с. 9]: не надання запланованих коштів взагалі; виділення коштів у неповному обсязі; порушення за строками плану фінансування програм.

Аналіз структурних змін у джерелах фінансування НІНТР в Україні (див. табл. 1) відображає переважання та тенденцію приросту часток державних коштів (в середньому 43%) та коштів замовників (біля 47%); незначну частку займають власні фінансові ресурси наукових організацій (в середньому 8%) і зовсім мізерною є питома частка показника фінансів місцевих бюджетів.

Таблиця 1. Структура джерел фінансування наукових і науково-технічних робіт, %¹

Джерела	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Кошти Державного бюджету	33,2	39,1	45,8	48,7	43,4	41,2
Кошти місцевих бюджетів	0,5	0,7	0,4	0,5	0,4	0,3
Кошти позабюджетних фондів	0,5	0,4	0,3	0,5	0,4	0,5
Всього державне фінансування	34,2	40,2	46,5	49,7	44,2	42,0
Власні кошти підприємств	6,6	9,0	8,5	7,4	8,0	9,7
Кошти замовників , в т.ч.	56,9	49,7	44,0	41,5	46,2	47,5
іноземних держав	24,4	19,4	15,9	15,6	22,3	25,7

¹ складено автором на основі даних джерела 5.

Таке співвідношення у структурі фінансових джерел свідчить про надмірну участь держави та пасивну позицію місцевих джерел і безпосередніх виконавців у фінансуванні науково-дослідних робіт, що з врахуванням вищезазначених проблем розпорошення та неефективного використання бюджетних коштів виконує функцію блокування грошових потоків у науково-технічну та науково-освітню сфери з інших джерел. Таким чином, виявлена тенденція свідчить про посилення дестимулюючого впливу недосконалості фінансового бюджетного механізму на розвиток головних інститутів знань в Україні.

Аналогічні тенденції спостерігаються в освітній сфері. Так, державні освітні видатки в Україні у 2000-2007 роках становили 5,3% від ВВП, тоді як у Німеччині - 4,4, Японії - 3,4, Іспанії - 4,4, Італії - 4,3, США - 5,5, Франції і Великій Британії - 5,6%. У 2009 і 2010 роках на освіту в бюджеті країни було передбачено відповідно 6,3 і 6,6% ВВП при законодавчій нормі 10%. Щодо проекту зведеного бюджету на 2012 рік, то освітні видатки в ньому передбачено збільшити на 15,1% проти показників 2011 року, тобто повинні становити 92,5 млрд. грн. [6].

Таким чином, бачимо, що обсяги державного фінансування освіти в Україні є на рівні європейських держав, а подекуди і вище, а щодо тенденцій змін, то можна спостерігати щорічне їх зростання. Та слід зауважити, що у зв'язку з зростанням вартості економічних ресурсів, які використовує та сплачує освіта, цих грошей ледве вистачає на мізерну заробітну плату освітянам та комунальні видатки.

З метою державної підтримки на конкурентних засадах фундаментальних наукових досліджень у галузі природничих, технічних і гуманітарних наук у березні 1992 року було створено Державний фонд фундаментальних досліджень (ДФФД), як одне із джерел державного бюджетного фінансування, який було віднесено до сфери управління Міністерства освіти і науки України. Та наповнюється цей інститут за

ДЕСТИМУЛЮЮЧИЙ ВПЛИВ ДЕРЖАВНОГО ФІНАНСОВОГО МЕНЕДЖМЕНТУ НА СУЧАСНИЙ РОЗВИТОК НАУКОВО-ТЕХНІЧНОЇ ТА ОСВІТНЬОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ

залишковим принципом, що не сприяє підвищенню зацікавленості науковців брати участь у конкурсах. Так, впродовж 2004 – 2008 років фінансування видатків споживання ДФФД зросло в 3,4 рази

(з 341 тис.грн. до 1,2 млн.грн.), а видатків розвитку – у 2,1 рази (з 5,3 млн.грн. до 11,1 млн.грн, з яких у 2008 році на підтримку фундаментальних досліджень враховано на 70,2%) [8]. У 2010 році з Державного бюджету було виділено 17,2 млн.грн, з яких питома вага видатків на дослідження і розробки по статті «Фундаментальні дослідження з найважливіших проблем природничих, суспільних і гуманітарних наук» склала 91,6%, решта – видатки споживання ДФФД та видання інформаційних матеріалів, підсумкових збірників результатів завершених проектів. У перерахунку за курсом НБУ ця сума у 2010 році склала близько 2,17 млн.дол. США; для порівняння: річний обсяг фінансування Російського фонду фундаментальних досліджень склав 6,0 млрд.руб. (близько 194 млн.дол. США), Національного центру наукових досліджень Франції – 3,4 млрд. євро (майже 4,66 млрд.дол. США) [9]. На думку автора, такий рівень фінансування ДФФД є недостатнім і особливо для здійснення спільних наукових проектів з іноземними партнерами, що не сприяє реалізації цією структурою функцій щодо методичного, організаційного і фінансового забезпечення фундаментальних наукових досліджень та рівноправним партнерським відносинам у підтримці спільних наукових проектів. Крім того, надто ускладненою в Україні є тендерна процедура при фінансуванні наукових досліджень за конкурсними проектами.

Також слід відмітити, що питання державного конкурсного фінансування наукових досліджень ускладнюється проблемою експертного оцінювання цінності досліджень, що особливо є проблематичним для фундаментальних досліджень. Через обмеженість фінансування, вітчизняним науковцям досить часто приходиться відмовлятися від експертизи проведених досліджень, зокрема у спільних міжнародних проектах, де експертизу українських наукових досліджень здійснюють виключно іноземні партнери. Саме відсутність експертизи наукових досліджень та моніторингу впровадження наукових результатів є основними причинами розпорощення бюджетних коштів, виділених академічному та освітянському сектору науки.

Ще одним прикладом неефективного використання бюджетних коштів є еміграція висококваліфікованих фахівців за кордон, внаслідок чого витрати на їх підготовку державі не компенсуються. Через відплив наукових кадрів в інші країни Україна щорічно втрачає більше ніж 1 млрд дол. США, інвестуючи свій інтелектуальний капітал в економіку інших розвинутих країн. Таким чином, реальні втрати нашої країни подвоюються за рахунок втрат власних не тільки фінансових, а й інтелектуальних ресурсів.

Висновки. На підставі здійснених аналітичних спостережень, можна стверджувати, що для України достатньо поширеною і актуальною залишається проблема неефективного використання засад фінансового менеджменту в управлінні науковими та освітніми фінансами, що відіграє роль дестимулюючого фактора у розвитку вітчизняної науки і освіти та формуванні знаннєвого середовища для професійного розвитку інноваційних кадрів. Розрив між академічною і університетською наукою, неадекватність системи моніторингу результативності та експертизи проведених наукових і науково-технічних робіт, механізмів забезпечення дифузії наукових ідей у прикладні розробки і далі - у масове виробництво, корупція у науковій і освітній сферах, призводять до розбалансованості наукових досліджень із реальними потребами економіки, зниження якості підготовки наукових кадрів та у зв'язку з цим, неефективності використання бюджетних коштів.

Для удосконалення системи державного фінансового менеджменту у науково-освітній та науково-технічній сферах в першу чергу слід визнати, що наука до певного рівня наукоємності ВВП залишається витратною галуззю, тому на низькому рівні фінансування не може реалізувати свої економічні функції; економічна віддача починається після досягнення критичного рівня наукоємності ВВП, що, зокрема для такої країни, як Україна, становить не менше 1,7—2,0% від ВВП.

Крім того, необхідним є перехід від практики фінансування науки за «залишковим принципом» до фінансування за «економічною доцільністю витрат». З цією метою слід удосконалити:

- методику визначення державних пріоритетів науково-технічного розвитку вітчизняної економіки, що забезпечують їй високий рівень конкурентоспроможності;
- систему аналітично-прогнозного забезпечення процедури ухвалення урядових рішень щодо державної підтримки наукових досліджень;
- процедуру оцінювання ефективності науково-технічної діяльності за конкретними критеріями ефективності досліджень та розробок, залучення до неї більшого кола різних груп експертів, що впливатиме на якість та наукову обґрунтованість урядових рішень щодо управління науково-технічною діяльністю;
- систему моніторингу і контролю за доцільністю та цільовим використанням бюджетних коштів на кожному етапі реалізації ДЦНТП та проектів.

В той же час, в умовах обмеженості державного фінансування науково-технічної та науково-освітньої діяльності, повинна зростати роль інших джерел фінансування, таких як: міжнародних фінансових ресурсів, спільного фінансування науково-технічних програм в рамках міжнародного співробітництва, цільових внесків вітчизняних підприємств і організацій, венчурного капіталу, коштів вищих навчальних закладів та наукових установ, але для цього державою мають бути створені базові умови для взаємовигідного партнерства між науково-освітніми закладами, науковими установами і бізнес-структурами, розвитку інформаційної та інноваційної інфраструктури, упровадження засад підприємництва у закладах освіти і науки, забезпечення державної підтримки процесу створення, просування, впровадження і комерціалізації

результатів наукової, науково-технічної, винахідницької та інноваційної діяльності в реальному секторі економіки.

Джерела та література:

1. Новый курс: реформы в Украине. 2010–2015 : национальная доповідь / за заг. ред.: В. М. Гейця та ін. – К. : НВЦ НБУВ, 2010. – 232 с.
2. Про результати аудиту ефективності використання коштів Державного бюджету України, виділених Міністерству освіти і науки України на наукові дослідження у 2008 році : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ac-rada.gov.ua/control/main/uk/publish/article/16722660>.
3. Український інститут науково-технічної і економічної інформації : [Електронний ресурс] : офіційний сайт. – Режим доступу : http://www.uinte.kiev.ua/viewpage.php?page_id=304.
4. Інституціональні обмеження створення ефективної НІС в Україні та основні задачі державної політики щодо їх подолання : наук.-аналіт. записка / І. С. Кузнецова. – К. : Ін-т економіки та прогнозування НАН України, 2008. – 17 с.
5. Державний комітет статистики України : [Електронний ресурс] : офіційний сайт. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>.
6. Держбюджет-2011: «рік освіти й інформаційного суспільства» : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.osvita.ua/vnz/high_school/12270.
7. Звіт Рахункової палати України за 2010 рік : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.ac-rada.gov.ua/img/files/Zvit_2010.pdf.
8. Про результати аудиту ефективності використання коштів Державного бюджету України, виділених Міністерству освіти і науки України на наукові дослідження у 2008 році : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ac-rada.gov.ua/control/main/uk/publish/article/16722660>.
9. Звіт про роботу ДФФД у 2010 році : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.dffd.gov.ua/images/stories/Zasid17.pps>.

Кульга А.А.

УДК 658.5.011

АНАЛИЗ МЕТОДОВ ОЦЕНКИ ИННОВАЦИОННОГО ПОТЕНЦИАЛА ПРЕДПРИЯТИЯ

При сохранении тенденций в развитии украинской экономики все большее значение приобретает использование инноваций в деятельности предприятия. Основные требования к развитию инновационного потенциала предприятий выдвигают мировые тенденции развития рынков. При этом следует отметить, что внедрение инноваций имеет особый механизм и требует обязательной предварительной оценки инновационного потенциала предприятия. Современная экономическая наука разработала много методов анализа инновационного потенциала и применение каждого из них имеет ряд особенностей и ограничений.

Все вышеизложенные аргументы свидетельствуют о необходимости комплексного рассмотрения проблем, связанных с применением методов оценки инновационного потенциала предприятия в новых условиях экономического развития экономики в целом, а также определяют актуальность темы исследования.

Значительный вклад в теорию и методологию развития инновационного потенциала внесли отечественные и зарубежные ученые: Л.И. Абалкин, Е.Ф. Авдокушин, Л.С. Валинурова, С. Галахер, Г.С. Гамидов, А.Г. Гранберг, А.П. Егоршин, М.Ю. Иванова, В.Л. Иноземцев, Т.А. Исмаилов, О.Б. Казакова, В.М. Лебедев, Б.-А. Лундвалл, Д.С. Львов, Р. Нельсон, С.А. Филин, К. Фримен, Ш. Хазлет, Н. Цэдэнрагчаагийн и др. Несмотря на большой объем научной литературы по инновационному потенциалу и проблемам управления им на предприятия, разработке методологии применения количественных и качественных методов, как того требует сложность процессов управления на предприятии, уделено все еще недостаточно внимания.

Целью статьи является анализ методов оценки инновационного потенциала предприятия.

Для более точного анализа методов оценки инновационного потенциала предприятия следует уделить внимание различным вариантам классификации методов. Наиболее значимой является классификация по применяемым методам при оценке потенциала. Тогда экономисты выделяют прогностический, практический и имитационный методы оценки. Прогностический метод оценки основывается на изучении анкетных данных, учета мнений трудового коллектива и руководства, использования разработок аудиторских фирм и т.п. Таким образом, в основе обработки таких данных лежат стандартные методы работы, основанные на социологических исследованиях. Такие методы имеют преимущества в доступности и открытости получаемых данных, но обработка экспертных данных всегда связана с риском навязывания личного мнения и недостоверности информации.

Практический метод основан на испытаниях конкретных инноваций уже на практике и оценки деятельности каждого отдельного работника непосредственно на рабочем месте. Такие методы позволяют наглядно рассмотреть внедрение инновации и оценить инновационный потенциал каждого отдельного работника, но, как и в предыдущем виде классификации, существует личностный фактор.

Применение имитационного моделирования ситуации позволяет наиболее полно рассмотреть все возможные варианты инновационного потенциала, снижая при этом затраты на конкретные практические